

Облік і оподаткування

УДК 338.228.83.528

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.19714885>

**Рентна плата за користування надрами для видобування корисних
копалин – соціально-кадастровий інструмент регулювання процесів
добування мінеральної сировини**

Боровик Петро Миколайович

канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри геодезії, картографії і кадастру

Уманський національний університет, м. Умань

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-7971-1718>

Удовенко Ірина Олександрівна

канд. екон. наук, доцентка, доцентка кафедри геодезії, картографії і кадастру

Уманський національний університет, м. Умань

ORCID orcid.org/0000-0001-5971-8365

Костюк Майя Володимирівна

канд. історич. наук, доцентка, доцентка кафедри історії та культури України,

Уманський національний університет, м. Умань

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-8484-2074>

Прокопенко Наталя Анатоліївна

викладачка кафедри геодезії, картографії і кадастру,

Уманський національний університет, м. Умань

ORCID <https://orcid.org/0009-0002-5690-5266>

Позичанюк Людмила Станіславівна

здобувачка вищої освіти освітнього рівня Магістр

Уманський національний університет, м. Умань

ORCID <https://orcid.org/0009-0007-4535-4485>

Прийнято: 12.04.2026 | Опубліковано: 24.04.2026

Анотація: Рентна плата за користування надрами з метою видобутку корисних копалин належить до соціально спрямованих фіскальних інструментів, розрахунок яких базується на кадастрових підходах. **Метою дослідження** є комплексний аналіз вітчизняного порядку справляння цього платежу, визначення його сильних сторін і проблемних аспектів, а також формування обґрунтованих пропозицій щодо її модернізації. **Методологічною базою** є виявлення переваг і недоліків порядку справляння аналізованої рентної плати та напрацювання рекомендацій з удосконалення механізму її обчислення і сплати. У дослідженні використано інструменти аналітичного узагальнення, зіставлення, табличну та візуальну інтерпретацію отриманих результатів.

Результати дослідження показали, що конструктивними наслідками використання досліджуваної плати є регулярне наповнення дохідної частини бюджету, диференційований розподіл податкового навантаження між її платниками, стимулювання раціонального добування ресурсів, узгодження інтересів видобувачів із соціальними та екологічними пріоритетами соціуму, порівняна простота розрахунку платежу, стимулювання сумлінного ставлення платників до обчислення та перерахування податку до бюджету.

До системних недоліків податку слід віднести мінливість ставок та окремих елементів механізму його нарахування, неузгодженість підходів до розподілу надходжень плати із переважанням держави, залежність її розміру від мінливих цін на сировину, коригувальних коефіцієнтів і умов видобування, недостатня спонукальна роль у впровадженні екологічних технологій видобування.

Висновки. Оптимізація механізму справляння досліджуваної плати має проводитись шляхом забезпечення стабільності порядку її справляння, встановлення варіативних її ставок із урахуванням характеристик родовищ, ступеня їх виснаження, складності розробки та якості сировини, використання видобувачами геоінформаційних систем у поєднанні з автоматизованим обліком видобутку, посилення мотивації видобувачів до впровадження ресурсощадних технологій, реформування розподілу акумульованого податку на користь територіальних громад, в яких видобувається мінеральна сировина.

Ключові слова: рентна плата за користування надрами з метою видобутку корисних копалин, рентне оподаткування, соціальний податок; кадастри природних ресурсів, рекультивація порушених земель, податкове регулювання.

**Rent for the Use of Subsoil for the Extraction of Mineral Resources Constitutes
a Socio-Cadastral Instrument for Regulating Mineral Resource Extraction
Processes**

Petro Borovyk

PhD in Economics, Associate professor, Department of Geodesy, Cartography and
Cadastre Uman National University, city of Uman, Ukraine
ORCID <https://orcid.org/0000-0001-7971-1718>

Iryna Udovenko

PhD in Economics, Associate professor, Department of Geodesy, Cartography and
Cadastre Uman National University, city of Uman, Ukraine
ORCID <https://orcid.org/0000-0001-5971-8365>

Maiia Kostiuk

PhD in History Sciences, Associate professor, Department of History and Culture of
Ukraine Uman National University, city of Uman, Ukraine

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-8484-2074>

Natalia Prokopenko

Lecturer, Department of Geodesy, Cartography and Cadastre
Uman National University, city of Uman, Ukraine
ORCID <https://orcid.org/0009-0002-5690-5266>

Liudmyla Pozychaniuk

Higher education student at the Master's level
Uman National University, city of Uman, Ukraine
ORCID <https://orcid.org/0009-0007-4535-4485>

Abstract: Rent for the use of subsoil for the purpose of mineral extraction belongs to socially oriented fiscal instruments, the calculation of which is based on cadastral approaches. **The aim of the study** is to provide a comprehensive analysis of the domestic framework for levying this payment, to identify its strengths and problematic aspects, and to formulate well-substantiated proposals for its modernisation. **The methodological framework** is based on identifying the advantages and disadvantages of the procedure for levying the analysed rent payment and developing recommendations for improving the mechanism of its calculation and payment. The study employs tools of analytical generalisation, comparison, and tabular and visual interpretation of the obtained results.

The findings of the study indicate that the constructive effects of the analysed payment include the regular replenishment of budget revenues, a differentiated distribution of the tax burden among payers, incentives for the rational extraction of resources, alignment of extractive interests with the social and environmental priorities of society, the relative simplicity of tax calculation, and the promotion of conscientious taxpayer behaviour in assessing and remitting the payment.

Systemic shortcomings of the tax include the variability of rates and certain

elements of its calculation mechanism, inconsistencies in approaches to the allocation of revenues with a predominance of the central government, dependence of the tax burden on volatile commodity prices, adjustment coefficients and extraction conditions, as well as an insufficient incentive effect in promoting the adoption of environmentally friendly extraction technologies.

Conclusions. Optimisation of the mechanism for levying the analysed payment should be implemented through ensuring the stability of its regulatory framework, introducing variable rates that account for the characteristics of deposits, their degree of depletion, extraction complexity, and resource quality, the use by extractors of geoinformation systems in combination with automated production accounting, strengthening incentives for the adoption of resource-efficient technologies, and revising the distribution of accumulated tax revenues in favour of territorial communities where mineral resources are extracted.

Keywords: rent for the use of subsoil for mineral extraction; rent-based taxation; social tax; natural resource cadastres; reclamation of disturbed lands; tax regulation.

Постановка проблеми. В умовах трансформації економічних відносин та поглиблення екологічних викликів до процесів видобування та використання природних ресурсів, актуалізуються процеси подальшого формування системи державного регулювання у сфері надровидобування і надрокористування, зокрема, і фіскальної складової зазначеної функціональної сукупності. Варто зазначити, що видобування природних багатств, формуючи значну частину ресурсів, необхідних для належного функціонування економіки, продукує при цьому значне антропогенне навантаження на довкілля та зумовлює необхідність збалансування фінансово-економічних, ландшафтно-екологічних і соціально-територіальних інтересів громад.

В цьому контексті зауважимо, що рентна плата за користування надрами є досить ефективним фіскальним інструментом, який з одного боку, забезпечує формування частини доходів бюджету, а з іншого – є ринковим регулятором у

царині видобутку ресурсів, здатним ефективно стимулювати раціоналізацію та екологізацію процесів видобування мінеральної сировини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика рентного оподаткування надр, які використовуються з метою видобутку корисних копалин та податкового стимулювання і фіскального регулювання в обраній нами царині у вітчизняних та зарубіжних наукових джерелах є помітно дослідженою.

Так, значна частина напрацювань присвячена економічній природі як рентних відносин, загалом, так і їх складової, що охоплює використання надр з метою видобування корисних копалин. Класичні підходи до розуміння цього сегменту природно-ресурсної ренти та його ролі у розвитку економіки представлені у публікації Б. Данилишина та В. Міщенко [7], В. Трегобчука [20], а також у колективній монографії за редакцією Дж. Б'юкенена, Р. Толлісона та Г. Таллока [27], в якій, крім того, досліджується феномен рентного пошуку як фактор неефективності економічних систем. Професор А. Соколовська зі співавторами [18] досліджують фіскальний потенціал рентних платежів, зокрема і рентної плати за користування надрами для видобутку копалин у наповненні бюджету, наголошуючи на необхідності оптимізації її ставок і бази справляння.

Помітний, на нашу думку, внесок у розвиток теорії природно-ресурсної ренти та її надровидобувної складової зроблено проф. М. Хвесиком зі співавторами [23], які уточнюють диференціацію понять «природно-ресурсна рента» і «рентні платежі», що має принципове значення для формування ефективної податкової політики, зокрема і в сфері використання надр. Подібні ідеї розвиваються у праці В. Голяна та І. Андрощук [6], які рентну плату за використання надр під час видобування корисних копалин розглядають як один із ключових інструментів економічного механізму природокористування та користування надрами.

Відчутний, на нашу думку, внесок у розроблення правових аспектів справляння рентної плати (в т. ч. і за використання надр для видобування корисних копалин) дисертаційного дослідження А. Борисенка [1], в якому

акцентовано увагу на проблемах юридичної відповідальності держави у сфері адміністрування рентних платежів та обґрунтуванню необхідності посилення відповідальності державних органів за неефективне управління надрами, що є важливим у контексті забезпечення балансу інтересів держави та надрокористувачів. Ця позиція дослідника кореспондує із підходами до рентної плати за надрокористування Д. Паламарчука [14], який деталізує елементи правового механізму платежу, зокрема визначення об'єкта, бази оподаткування та порядку обчислення його розміру, що підлягає сплаті.

У контексті сучасних трансформацій економіки та видобування корисних копалин вагомою є публікація В. Іванченка зі співавторами [9], в якій досліджуються пріоритети податкового регулювання природокористування та надрокористування, зокрема в умовах розширення фінансової автономії місцевих громад. М. Волохова та С. Логвіновська [5], приділивши увагу в своїй публікації цій же складовій податкового регулювання надровидобувних процесів, зосереджуються на обґрунтуванні значення рентних платежів за користування надрами з метою видобування корисних копалин у розвитку територій та територіальних громад.

Проблеми ефективності адміністрування рентної плати (в т. ч. і за використання надр для видобування корисних копалин) та контролю за її справлянням досліджує Ц. Огонь, який в своїй фундаментальній публікації [13] аналізує найбільш ймовірні ризики ухилення від сплати цього податку та недосконалість системи моніторингу використання і видобування природних ресурсів. У свою чергу, Т. Латковська акцентує увагу на необхідності дотримання принципу стабільності податкового законодавства, що є критично важливим для інвестиційної привабливості підприємств видобувної галузі [10].

Значна частина аналізованих досліджень присвячена впливу макроекономічних та інституційних чинників на рентне оподаткування користування надрами для видобування корисних копалин. Зокрема, В. Валігура та Т. Валігура досліджують конкурентоспроможність податкової системи

України, підкреслюючи необхідність гармонізації інструментів фіскального регулювання процесів надровидобування із формуванням національного багатства [3]. У цьому ж контексті Н. Мединська, В. Голян та Ю. Заставний [12]. аналізують напрями удосконалення фінансово-економічного механізму впливу на природокористування (зокрема, і в частині використання надр для видобування корисних копалин) з врахуванням глобальних детермінант.

Проблематика функціонування системи оподаткування рентних доходів, в тому числі і від використання надр для видобування корисних копалин та в умовах кризових явищ, зокрема – війни, досліджувалась у опублікованих працях Л. Маршука і Д. Пасічника [11], О. Татьянченка [19], Н. Швець і М. Шевченко [24], С. Скрипник, О. Боярової і О. Дем'янишиної [17], а також К. Смирної [16]. При цьому, всі перелічені дослідники відзначають нестабільність вітчизняного податкового середовища та необхідність адаптації механізмів нарахування і сплати рентних платежів за користування надрами для видобування корисних копалин до сучасних економічних реалій.

Значна частина дослідників зосереджують свої пошуки на екологічних аспектах справляння рентної плати за користування надрами для видобування корисних копалин. Зокрема, О. Веклич розглядає фіскально-економічне стимулювання раціонального природокористування, підкреслюючи роль рентних платежів за надрокористування як інструменту екологізації бізнесу та господарської діяльності [4]. Подібні підходи простежуються також у працях О. Бочко І. Роя та А. Капраль [2], а також П. Жука, який рентну плату за користування надрами для видобування корисних копалин розглядає в якості джерела фінансування природоохоронних заходів у сфері видобування [8].

Світовий досвід регулювання рентних відносин (зокрема, і в частині використання надр для видобування корисних копалин) узагальнено у роботі Л. Трисеєвої [21], яка наголошує на необхідності врахування міжнародних практик в процесі реформування національної системи податкових рентних платежів. У цьому контексті також важливими є праці Ф. Гаррісона [25],

А. Шлейфера і Р. Вішні [26], в яких автори аналізують інституційні проблеми управління ресурсною рентою та її податковим регулюванням.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Водночас залишаються недостатньо, на наше переконання, дослідженими питання комплексної оцінки ефективності рентної плати за використання надр з метою видобування корисних копалин в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення економіки і соціальної сфери, що автоматично ставить завдання для подальших наукових напрацювань.

Крім того, замало досліджуються проблеми нарахування і сплати рентної плати за надровикористання з метою видобування корисних копалин в частині її рентно-кадастрових особливостей, та залишаються недостатньо дослідженими перспективні напрями поліпшення механізму справляння зазначеного податку.

Теоретична цінність і практична спрямованість цієї роботи полягають у виявленні сприятливих аспектів і ключових недосконалостей механізму обчислення та сплати рентної плати за користування надрами з метою видобування мінеральної сировини, а також аргументації шляхів модернізації даної податкової форми та підвищенні її стимулюючої ролі в майбутньому.

Метою статті є виявлення ключових проблемних аспектів чинного в Україні порядку обчислення та виконання податкових зобов'язань з рентної плати за користування надрами для цілей видобування мінеральної сировини, а також розроблення практичних пропозицій щодо вдосконалення порядку її справляння і посилення еколого-стимулюючого впливу на процеси видобування корисних копалин і відновлення еколандшафтів після їх проведення.

Відповідно, пріоритетними завданнями дослідження є:

- узагальнення позитивних властивостей українського порядку нарахування та перерахування до бюджету рентної плати за використання надр з метою видобування мінеральних ресурсів;
- виявлення базових недосконалостей вітчизняної моделі справляння рентної плати за користування надрами для видобування корисних копалин;

–обґрунтування ключових напрямів оновлення механізму справляння рентної плати за користування надрами для цілей ресурсовидобування.

Методологія дослідження ґрунтується на всебічному вивченні чинних характеристик механізму справляння рентного податку за використання надр з метою видобутку корисних копалин, виокремленні його сильних сторін і проблемних особливостей. У процесі дослідження було опрацьовано наукові здобутки провідних дослідників, які звернули увагу на зазначений податок, а також використано результати власних емпіричних спостережень і аналітичних узагальнень авторів. Систематизація отриманих результатів дозволила визначити найбільш гострі виклики подальшому використанню цього фіскального інструменту та запропонувати практично орієнтовані кроки щодо їх оперативного і результативного вирішення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Не деталізуючи функціональні характеристики механізму нарахування та сплати рентного податку за використання надр з метою видобування корисних копалин, які вже були висвітлені у попередньо опублікованому дослідженні [22], зауважимо, що вивчення порядку справляння зазначеної рентної плати є переконливим підтвердженням необхідності зарахування її, поряд із земельними податками, рентною платою за використання лісових ресурсів та податком на нерухомість, не пов'язану із землею, до групи соціально орієнтованих кадастрових податкових платежів. Підтверджує саме це той факт, що об'єктом нарахування всіх перелічених податків є показники використаних ресурсів та майна, які обліковуються у ресурсних (за видами), або містобудівному державних кадастрах та їх облікових реєстрах, а також те, що частина зазначених платежів фінансує соціальні потреби місцевих громад.

Зокрема, величина нарахованих сум рентної плати за користування надрами для потреб видобування корисних копалин утворюється на підставі показників державного кадастрового обліку надр, які використовуються для потреб ресурсовидобування, а для інших природних ресурсів та нерухомого майна за

базу справляння рентних податків використовуються дані відповідних кадастрів (земельного, лісового, містобудівного, тощо).

З огляду на це, рентну плату за користування надрами для потреб видобування корисних копалин автори розглядають як податковий ресурсно-кадастровий інструмент реалізації державної фінансової політики, який дозволяє вилучати у надрокористувачів частину надро-ресурсної ренти в інтересах забезпечення загального суспільного блага, або ж окремої громади, шляхом формування частини доходів відповідних бюджетів, а також стимулювати процеси раціонального використання надр держави, або ж території, на якій вони використовуються.

Варто зазначити, що рентні податкові платежі за спеціальне використання надр для потреб добування мінеральної сировини забезпечують регулярні та досить помітні надходження до консолідованої казни України. Завдяки аналізованій податковій формі, уряд та вітчизняні муніципалітети фінансують заходи з охорони довкілля, а також окультурення відвалів і териконів, що виникають обабіч шахт та кар'єрів на території нашої держави і її окремих територіальних громад (табл. 1) [1-3; 5-6; 8-14; 16-19; 22; 24].

Наведені в табл. 1 дані одного із ресурсовидобуваючих підприємств Центральної України демонструють, що у період 2021-2025 рр. спостерігається чітка тенденція до скорочення обсягів сплаченої рентної плати за спеціальне використання надр для видобування корисних копалин. Якщо у 2021 р. розмір сплаченого рентного податку становив 2,3 млн грн, то у 2022 р. відбулося незначне його зростання до 2,5 млн грн, після чого мало місце зниження сплати аналізованого податку: 1,8 млн грн у 2023 р., 1,6 млн грн у 2024 р. та 1,5 млн грн у 2025 р. Загалом, за аналізований період спостерігаємо по досліджуваному підприємству загальне скорочення сплаченого розміру рентної плати на 35 % від максимальної його суми (у 2022 р.).

Показники табл. 1 також демонструють зростання в динаміці ролі рентної плати в сукупних річних доходах та витратах підприємства. Зокрема, її частка у

загальних доходах зросла з 8,2 % у 2021 р. до 14,8 % у 2025 р., тобто майже в 1,8 рази. Аналогічно, частка рентної плати у сукупних витратах збільшилася з 9,4 % до 16,1 %, що свідчить про помітне підвищення податкового навантаження зі сплати рентної плати по досліджуваному підприємству.

Таблиця 1

Динаміка сплати рентної плати за спеціальне використання надр для видобування корисних копалин одним із підприємств Центральної України*

Показник	2021 р.	2022 р.	2023 р.	2024 р.	2025 р.
Сплачено за рік рентної плати за спеціальне використання надр для видобування корисних копалин, млн. грн	2,3	2,5	1,8	1,6	1,5
Частка рентної плати за спеціальне використання надр для видобування корисних копалин в загальних річних доходах підприємства, %	8,2	8,8	10,9	12,0	14,8
Частка рентної плати за спеціальне використання надр для видобування корисних копалин в сукупних витратах підприємства, %	9,4	9,9	12,3	15,2	16,1

Джерела: дані обліку одного із ресурсовидобуваючих підприємств Центральної України та власні розрахунки авторів.

Зауважимо, що дані самого платника аналізованого виду рентної плати засвідчують, що таке скорочення відбулося внаслідок зменшення обсягів видобування корисних копалин, спричиненого зменшенням кількості працюючих в шахтах підприємства, а також падінням попиту на сировину, яка в них видобувається, що є закономірними наслідками навали московитів.

Зазначимо, що рентна плата за спеціальне користування надрами для

видобування корисних копалин навіть в умовах сучасної нестабільності та війни забезпечує формування частини доходів бюджетів, а також підсилює ефективність регуляторних механізмів в царині надрокористування для цілей видобування корисних копалин.

Зокрема, використання цього податку стимулює рекультиваційні процеси на порушених в результаті видобування ресурсів землях, на териконах та відвалах поблизу шахт і кар'єрів, а також поблизу місць видобування мінеральної сировини. Беззаперечно, перелічені особливості аналізованої податкової форми є результатом позитивних властивостей чинного порядку нарахування та сплати досліджуваного соціального рентно-ресурсного податкового платежу (табл. 2).

Таблиця 2

Переваги та недоліки вітчизняного механізму нарахування і сплати рентної плати за спеціальне користування надрами для видобування корисних копалин

Критерій	Основні переваги	Ключові недоліки
Фіскальний та макроекономічний	Стабільне джерело доходів бюджету, що дає змогу фінансувати частину витрат на відновлення і поліпшення природних ресурсів, а також соціально орієнтованих витрат місцевих громад.	В Україні зміни ставок рентної плати за спеціальне користування надрами для видобування корисних копалин та порядку її розрахунку формують клімат невизначеності для інвесторів та ускладнюють процеси довгострокового планування
Стимулюючий	Встановлення ставок рентної плати залежно від видів копалин, глибини їх залягання та умов видобутку сприяє диференціації податкового навантаження та мотивує видобувачів до ефективного видобування копалин.	діяльності видобувачів корисних копалин і стримують розвиток ресурсовидобувної галузі. Нерівномірний розподіл рентної плати за спеціальне користування надрами для видобування корисних копалин між державним і місцевими бюджетами.

Екологічний	Збалансовує приватні економічні інтереси, а також екологічні та соціальні потреби держави і громад.	
Адміністрування платежу	Простота визначення сум платежу (залежно від видів і обсягів видобутої сировини, цін на неї та коефіцієнтів, які враховують специфічні геологічні умови її видобування та ставок плати).	Зміни цін на сировину, необхідність застосування спеціальних коефіцієнтів та врахування специфічних геологічних умов видобування мінеральної сировини створюють додаткові витрати для бізнесу та для держави.
Податкова культура	Формує відповідальне ставлення платників рентної плати за спеціальне використання надр з метою видобування корисних копалин.	Відсутність чіткої прив'язки обсягів плати і рівня негативного впливу на довкілля знижує стимулюючий вплив в частині заохочення до впровадження екологоорієнтованих технологій видобування копалин.

Джерела [1-24; 27]; власна розробка авторів.

Крім того, аналізований нами рентний податок значною мірою врегульовує бізнесові інтереси та соціально-екологічні потреби держави і територіальних громад, а також сприяє формуванню відповідального ставлення його платників до процесів вилучення ресурсного потенціалу земельних надр (табл. 2) [1-24; 26-27].

Помітна частина дослідників рентної плати за спеціальне користування надрами для видобування корисних копалин вважають, що механізм нарахування досліджуваного податкового платежу в Україні характеризується відносною простотою і зрозумілістю, відносячи при цьому зазначену його властивість до переваг рентної плати за користування надрами з метою видобування корисних копалин (табл. 2) [1-2; 5; 8, С.112; 9; 12; 14; 16-17]. При цьому, окремі науковці, порівнюючи досліджуваний податок з рентною платою

за спеціальне використання лісових ресурсів, навіть пишуть про необхідність зміни механізму останньої, трансформуючи її в платіж, подібний до рентної плати за користування надрами для видобування корисних копалин [24].

Незважаючи на суттєві переваги від застосування в Україні рентної плати за спеціальне користування надрами для видобування корисних копалин, варто підкреслити наявність низки істотних недоліків механізму справляння даного податку. Вони проявляються, насамперед, у недосконалості порядку розрахунку його розмірів, проблемах розподілу мобілізованих сум рентної плати між ланками вітчизняної бюджетної системи, а також у слабкому її регулюючому впливу на процеси видобування ресурсів та рекультивації земель, порушених під час розробки родовищ корисних копалин.

Зокрема, проблемою нарахування рентної плати за надрокористування з метою видобутку корисних копалин є, часто навіть під час відповідного бюджетного року зміни ставок рентної плати за спеціальне користування надрами та уточнення спеціальних територіально-екологічних коефіцієнтів, які до них застосовуються. Такі зміни помітно дестабілізують середовище діяльності для бізнесу, не сприяють зростанню інвестиційної привабливості ресурсовидобувного бізнесу та унеможливають стратегічне планування операційної діяльності задіяних у цьому секторі підприємницької діяльності бізнес-структур (табл. 2) [3; 6; 10; 13; 16; 19; 22].

Суттєвим недоліком також є нерівномірний розподіл рентної плати за спеціальне користування надрами для видобування корисних копалин між державним і місцевими бюджетами, внаслідок якого нерідко не забезпечується належне фінансування соціальних та екологічних потреб на територіях місцевих громад, де видобуваються корисні копалини (табл. 2) [4-6; 12; 18; 22].

Не зайвим буде зауважити, що, не зважаючи на певну простоту механізму нарахування аналізованого податку, часті зміни цін на корисні копалини, використання при розрахунку розмірів податкового навантаження спеціальних коригувальних коефіцієнтів та врахування умов видобування сировини

ускладнюють процес розрахунку розмірів рентної плати за користування надрами з метою видобування корисних копалин (табл. 2) [3-4; 9; 11; 19; 23].

Крім того, недоліком механізму справляння аналізованого податку є відсутність чіткої прив'язки його розмірів та негативного впливу на зовнішнє середовище, а також слабкий рівень податкового стимулювання ресурсовидобувачів до впровадження екологоорієнтованих та ладшафтозберігаючих технологій видобутку сировини (табл. 2) [2; 4; 6; 9; 12-13; 20; 23].

Перераховані проблеми порядку обчислення і сплати до бюджетів рентної плати за спеціальне користування надрами з метою видобування корисних копалин потребують негайного та ефективного врегулювання. Зважаючи на викладене, авторами даного дослідження пропонуються шляхи вдосконалення механізму справляння аналізованого соціально-кадастрового податку (рис. 1).

Насамперед, результати дослідження продемонстрували, що вкрай необхідним є забезпечення стабільності норм і правил державного регулювання у сфері нарахування і сплати рентної плати за користування надрами з метою видобування корисних копалин, а також встановлення чітких та зрозумілих правил її обчислення і сплати у стратегічній перспективі (рис. 1).

Крім того, для посилення мотиваційного впливу рентної плати, що аналізується, на процеси видобування корисних копалин, доцільним є впровадження чіткого і зрозумілого, але варіативного підходу до встановлення ставок рентної плати із врахуванням геолого-економічної специфіки запасів копалин, ступеня їх виробленості, технологічних умов освоєння та якісних параметрів мінеральної сировини (рис. 1).

На наше переконання, з метою підвищення ефективності як справляння аналізованої рентної плати, так і посилення її регулюючого впливу на процеси видобування мінеральної сировини і рекультивациі порушених в результаті такого видобування земель, доцільним є активізація використання в галузі сучасних цифрових платформ, геоінформаційних технологій і систем

автоматизованої фіксації обсягів видобування корисних копалин (рис. 1).

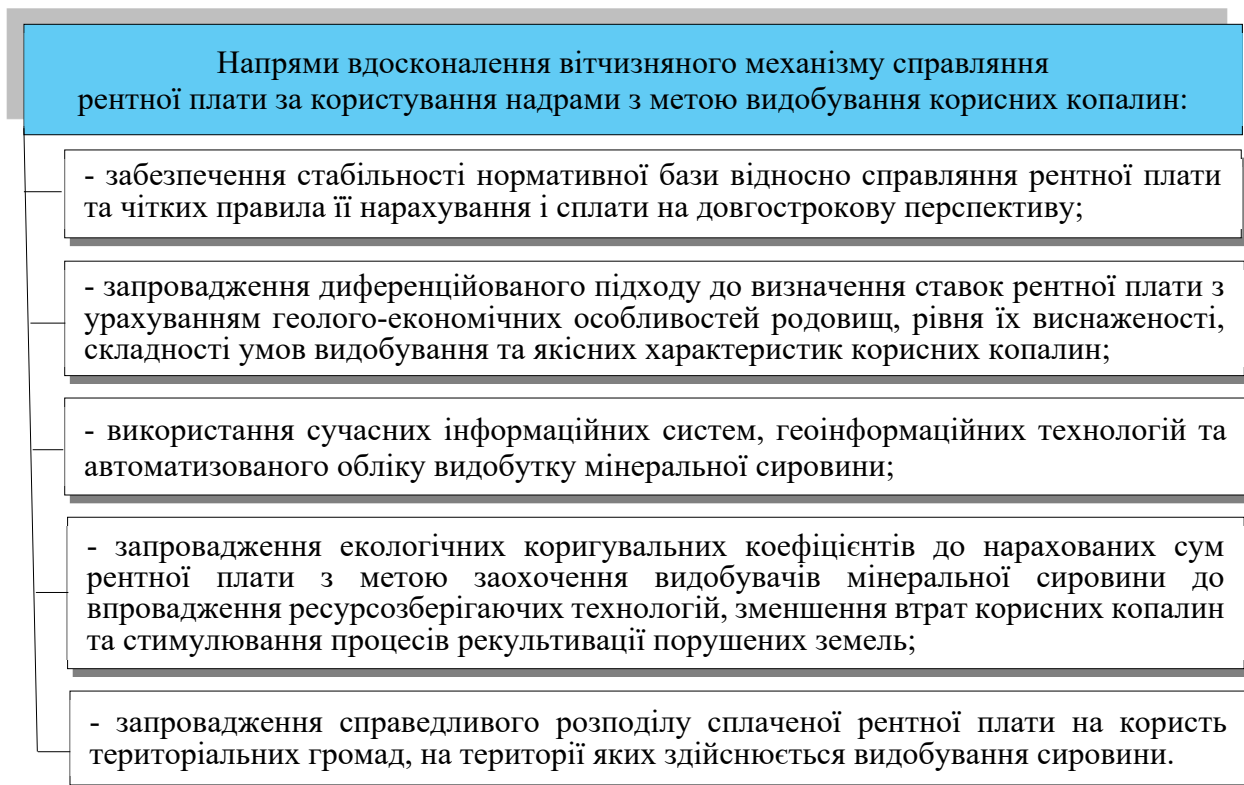

Рис. 1. Напрями вдосконалення вітчизняного механізму справляння рентної плати за користування надрами з метою видобування корисних копалин*

*Розроблено авторами.

З метою забезпечення дотримання принципу справедливості оподаткування [15], з ціллю активізації впровадження суб'єктами видобувної діяльності технологій ощадливого та екологоорієнтованого видобування ресурсів, скорочення непродуктивних втрат корисних копалин і стимулювання відновлення деградованих внаслідок добування ресурсів територій, як переконливо продемонстрували результати дослідження, доцільним є впровадження коригувальних екологічних коефіцієнтів до нарахованих сум досліджуваної рентної плати (рис. 1).

З метою ж належного виконання аналізованим рентно-кадастровим

податком соціальних завдань і функцій, необхідно запровадити справедливий перерозподіл надходжень від рентних платежів на користь місцевих громад, у межах яких провадиться видобування мінеральних ресурсів (рис. 1).

Перелічені заходи сприятимуть зростанню стабільності добування ресурсів та підвищать як розміри сплаченого рентного податку, так і посилять його стимулюючий вплив на добування мінеральної сировини.

Висновки. Підсумовуючи результати проведеної розвідки, зазначимо, що рентна плата за спеціальне користування надрами для видобування корисних копалин – це кадастрово орієнтований соціальний податок.

Ключовими позитивними наслідками від її запровадження та використання є: забезпечення стабільності формування частини доходів бюджету; сприяння диференціації податкового навантаження її платників та мотивування їх до ефективного і ощадливого видобування мінеральної сировини; гармонізація економічних інтересів видобувачів зі соціальними та екологічними потребами суспільства; відносна простота порядку визначення суми рентної плати, яка підлягає оплаті; формування відповідального ставлення платників до процесів нарахування і сплати рентної плати.

До критичних недоліків механізму справляння та бюджетного розподілу сум аналізованого платежу, як аргументовано довели результати дослідження, необхідно віднести: нестабільність його ставок та інших складових механізму справляння, що спостерігається нерідко навіть на протязі бюджетно-податкового року; диспропорція у порядку розподілу мобілізованих сум платежу на користь державного бюджету; прив'язка нарахованого розміру податку до цін на сировину, спеціальних коефіцієнтів та необхідність врахування умов видобування корисних копалин формують волатильний клімат для видобувачів ресурсів та інвесторів; слабкий рівень стимулювання через рентне оподаткування використання екологічно збалансованих технологій видобування корисних копалин.

Ключовими векторами розвитку механізму справляння аналізованого податку та посилення його регулюючого впливу на процеси видобування мінеральної сировини є: забезпечення стабільності податкових норм з приводу правил справляння аналізованої рентної плати; диференціація ставок плати залежно від геологічних та економічних особливостей родовищ, їх виснаженості, складності видобування та якості корисних копалин; впровадження в галузі сучасних інформаційних та геоінформаційних технологій разом із автоматизованим обліком видобутку мінеральної сировини; стимулювання суб'єктів видобування мінеральної сировини до використання ресурсозберігаючих технологій, скорочення втрат корисних копалин і активної рекультивації порушених земель через застосування спеціальних екологічних коефіцієнтів до нарахованих сум рентної плати; вирівнювання механізму розподілу мобілізованих сум рентної плати на користь місцевих громад, на теренах яких видобуваються корисні копалини.

Перспективними напрямками продовження досліджень є моделювання прогностичних результатів запропонованих нами новацій для бюджетів держави та муніципалітетів, на території яких розміщені родовища корисних копалин, а також ресурсовидобувачів.

Подяка. Автори висловлюють щире вдячність керівництву однієї із бізнес-структур, яка добуває корисні копалини на території Центральної України. Зауважимо, що, зазначені панове побажали залишитись невідомими, хоча, надавши доступ до окремих облікових реєстрів компанії, допомогли у проведенні дослідження проблем справляння вітчизняної рентної плати за спеціальне використання надр з метою видобування мінеральної сировини.

Список використаних джерел

1. Борисенко А.О. Проблеми юридичної відповідальності держави у сфері справляння рентної плати за користування надрами. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Національний університет «Дніпровська політехніка», Дніпро, 2022. 201 с.

2. Бочко О.І., Рій І.Ф., Капраль А.Р. Економічне стимулювання раціонального природокористування. *Академічні візії*. 2023. № 20, DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.8177223>.
3. Валігура В.А., Валігура Т.В. Оцінка конкурентоспроможності податкової системи України як чинника формування національного багатства. *Фінанси України*. 2022. № 12, С. 87-110. DOI: <https://doi.org/10.33763/finukr2022.12.087>.
4. Веклич О.О. Сучасні тенденції фінансового забезпечення природоохоронної діяльності в Україні. *Фінанси України*. 2009. №11, С. 20-34.
5. Волохова М.П., Логвіновська С.І. Стан та перспективи зростання доходів місцевих бюджетів України. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету. Збірник наукових праць*. 2022. №5-6 (294-295), С. 7-14. DOI:10.32680/2409-9260-2022-5-6-294-295-7-14.
6. Голян В.А., Андрощук, І.І. Економічний механізм природокористування: рентна плата за користування надрами. *Бізнес Інформ*. 2017. № 8, С. 148-158.
7. Данилишин Б.М., Міщенко В.С. Рента та розвиток рентних відносин в Україні. *Наука та інновації*. 2006. т. 2. № 5, С. 81-92.
8. Жук П.В. Територіальний розвиток, природне довкілля, економіка: наукові розвідки: монографія. Львів, 2023. 257 с.
9. Іванченко В.А., Мединська Н.В., Бардась В.М. Податкове регулювання природокористування в умовах поглиблення децентралізації: пріоритети, проблеми, виклики. *Ефективна економіка*. 2024. № 7, DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105.2024.7.11>.
10. Латковська Т.А. Дотримання принципу стабільності у податкових правовідносинах: судова практика. *Juris Europensis Scientia*. 2023. Випуск 1, С. 84-88. DOI: <https://doi.org/10.32782/chem.v1.2023.16>.
11. Маршук Л., Пасічник Д. Проблеми системи оподаткування

підприємства в умовах воєнного стану. *Економіка та суспільство*. 2022. № 44, DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-44-90>.

12. Мединська Н.В., Голян В.А., Заставний Ю.Б. Удосконалення економічного механізму природокористування в умовах інституціональних трансформацій: цілі, глобальні та національні детермінанти. *Бізнес Інформ*. 2022. № 7, С. 122-132. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2022-7-122-132>.

13. Огонь Ц.Г. Рентна плата: проблеми, ризики та ефективність контролю в сфері використання природних ресурсів. *Актуальні проблеми економіки*. 2022. № 9 (255), С. 45-56. DOI: [10.32752/1993-6788-2022-1-255-45-56](https://doi.org/10.32752/1993-6788-2022-1-255-45-56).

14. Паламарчук Д.В. Основні елементи правового механізму податкового платежу за користування надрами для видобування корисних копалин. *Право і суспільство*. 2025. № 4. Т. 2, С. 138-143. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.4.2.21>.

15. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. Законодавство України: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>. (дата звернення: 18.03.2026).

16. Смирна К. Основні проблеми системи оподаткування України. *Економіка та суспільство*. 2024. № 59, DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-59-132>.

17. Скрипник С.В., Боярова О.А., Дем'янишина О.А. Очікування бізнесу від нової системи оподаткування. *Економіка та держава*. 2022. № 1, С. 13-18. DOI: [10.32702/2306.6806.2022.1.13](https://doi.org/10.32702/2306.6806.2022.1.13).

18. Соколовська А.М., Уніговський Л.М., & Башко В.Й. Потенціал рентних платежів за видобуток корисних копалин в Україні. К.: ДННУ «Акад. фін. управління», 2013. URL: https://afu.kiev.ua/getfile.php?page_id=450&num=11. (дата звернення: 18.03.2026).

19. Татяниченко О.А. Проблеми податкового законодавства в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія Право*. 2023. Випуск 80: частина 1, С. 582-587. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-80-1-582-587>.

<https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.80.1.89>.

20. Трегобчук В.М. Екологія, науково-технічний прогрес. *Економіка України*. 1993. № 2, С. 15-22.
21. Трисєєва Л. Деякий світовий досвід регулювання рентних відносин. *Економіка праці, соціальна економіка та політика*. 2024. № 36(2), С. 102-106. DOI: <https://doi.org/10.15407/econlaw.2013.02.102>.
22. Тулуш Л.Д., Боровик П.М., Захарчук О.А. Ресурсні платежі як важелі державного регулювання процесів вітчизняного природокористування. *Науковий вісник Буковинської державної фінансової академії*. 2010. Вип. 1, С. 176-184.
23. Хвесик М.А., Левковська Л.В., Сакаль О.В., Клиновий Д.В. Природно-ресурсна рента і рентні платежі: диференціація понять. *Фінанси України*. 2020. № 1, С. 83-98. DOI: <https://doi.org/10.33763/finukr2020.01.083>.
24. Швець Н., Шевченко М. Трансформація системи оподаткування лісових ресурсів в Україні: інституційне підґрунтя, детермінанти та пріоритети. *Економіка та суспільство*. 2025. № 81, DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-81-72>.
25. Harrison F. *The Losses of Nations*. London: Othila Press., 1998. 250 p.
26. Shleifer A., Vishny R.W. *The Grabbing Hand: Government Pathologies and Their Cures*. Cambridge, Mass. London: Harvard University Press, 1998. 288 p.
27. *Towards a Theory of the Rent-Seeking Society*. Ed. by J.M. Buchanan, R.D. Tollison, G. Tullock. Texas: A&M University Press, 1980. 367 p.